

ისტორიული ეთნოგრაფია

მუშა, გლეხ და პროლეტართა მოკეთე

ს უხალაუვილები

და

მთგან გაკეთებული ისტორიული და

კულტურული ძეგლები 1690-1905 წ.

35762

აღწერილი და გამოცემული ზაქ. კიკინაძისაგან.

ტიფლისი

სტამბა „ზარია ვოსტოკა“-სი, საშა წულუკიძის ქ. № 4.

1924

მუშაგის და პროლეტარიატის დამხმარე ზუგა- ლაშვილები და მათგან გაკეთებული კავლები

XVII

ისტორიული საბუთებით ვიცით, რომ ამ გვარის წევრნი საზოგადო საქმეების კეთებით, მუშების, ხელოსნების, გლეხების და პროლეტარიატის წინაშე, ქომაგობის გაწევით, კარგათ სჩანან მე-17 საუკუნიდან. იმ დროს, ანუ მე-17 საუკუნეში, ზუბალაშვილების გვარში კარგათ ცნობილნი იყვნენ: — ზურაბი, გიორგი, მერაბი, თამარი, მარიაში და სხვანიც, ესენი იმ დროს იყვნენ დიდათ შეძლებულნი და მასთანავე დამხმარნი იმ დროის ღარიბ-ღატაკ ხალხის, ეხმარებოდენ განურჩევლად სარწმუნოებისა და ეროვნებისა, შიშველ ტანთ მოსაყდნენ, მშიერებს აძლოდნენ, უქონელთ ქონებას აძლევდნენ, ღარიბთათვის აკეთებდნენ სკოლებს, თავშესაფარ სახლებს, უშენებდნენ ეკლესიებს, სოფლის კომუკებს და მასთან იხსნიდნენ საბატონო გლეხებს და ანთავისუფლებდნენ ბატონყმობიდან.

XVIII

მეთვრამეტე საუკუნეში, ამავე გვარის წევრნი, უფრო დაწინაურდნენ კეთილი საქმეების კეთებით, ესენი უფრო მრავლათ მიზღვედნენ ღარიბ-ღატაკთა საქმეებს, ასეთნი იყვნენ იმ დროს, ივანე ზუბალაშვილი, იაკობი, მერაბი, ანდრია სტეფანე ფრანცისკე და სხვანიც, როგორც მამა კაცები, ისე ქალები. უნდა ითქვას, რომ ყველა ესენი იმ დროის თბილისის ღარიბ-ღატაკებს უხსნიდნენ სამთარველო სახლებს, უშენებდნენ სკოლებს. ანდრიამ 1775 წ. გააკეთა ტფილისში სამათხოვრო სახლი, თავის შეძლებიდან შესწირა დიდი ფული, ფრანცისკე იხსნიდა მრავლად საბატონო ყმებს ტფილისში, გორში და ანთავისუფლებდა. სტეფანე ზუბალაშვილიმა ინდოეთში დაიწყო მგზავრობა და იქ გაჰქონდა და შემოჰქონდა სხვა და სხვა სა-

ქონელი და მით ხელს უწყობდა და უადვილებდა მუშებს საზრდოს მოპოვებას. ეს ამათი ქველმოქმედება მაშინ მთელმა საქართველოს ერმა იცოდა კარგად.

XIX

მეცხრამეტე საუკუნის დამდეგიდან, საქართველოს სამეფო რუსეთის იმპერიას დაუკავშირდა, იმ დროდან ჩვენი ქვეყნის წესები და ხალხის ცხოვრების პირობებიც შეიცვალა, ამიტომ ზუბალაშვილების გვარის წევრთაც თავიანთ მოქმედებას უფრო ფართე მიმართულება მისცეს. იმ დროს, რუსეთის მთავრობის წინაშე, დიდი სახელოვნებით გამოჩნდნენ ივანე ზუბალაშვილი, გიორგი, ანდრია, იაკობი და შემდეგ დროს ამათი მომდევარნი. ახლა მოვთვლით ამათ ცნობებსაც.

1802 წ. იაკობ ზუბალაშვილმა გორის მაზრის სოფლებში მოკრიფა ისეთი ღარიბ-ღატაკი გლეხკაცები, რომელთაც ხარ-კამბეჩი და ურმები არ აქმნდათ, ასეთ გლეხებს იაკობმა გაუკეთა ურმები, უყიდა ხარ-კამბეჩი, შეუბა ურმები, მერე ეს გლეხები რუსის მთავრობის წინაშე მიიყვანა და აუღო სამხედრო და სამოქალაქო ბარგის გადმოტანა კავკავიდან თბილისში. გლეხები შეუდგნენ გადმოზიდვას, რამდენიმე ხანში გადმოზიდეს და ამ გადმოზიდვაში მათ უფულოდ დარჩათ ურმები და ხარ-კამეჩი, ამას გარდა მათ ფულიც ერგოთ კიდევ გადმოტანაში.

ამგვარად რამდენიმე კომლი ღარიბ გლეხკაცობა გახდა მცირე ქონების პატრონი, რაც იმ დროს, სამაგალითო იყო მთელ საქართველოში, რადგანაც, მაშინდელი მდიდრები ასეთ საქმის კეთებას სულ არ მისდევდნენ.

1805 წ. იაკობ ზუბალაშვილმა, ივანემ, ანდრიამ და მერაბმა გახსნეს ორი პურის მაღაზია, ავლაბარში, თბილისის გუბერნიის სოფლის გლეხებს ასწავლეს ამ პურის მაღაზიაში ხორბლის, ფქვილის მიტანა და გაყიდვა. გლეხები მალე მიეჩვივნენ იქ ფქვილის მიტანას და გაყიდვას. ამ გვარად ქართველ გლეხებმა მაშინ ისწავლეს გასყიდვის ოსტატობა, წონა და მასთან ისწავლეს რუსული ფულის ფასი და მათი ფასის რიცხვი, რაც მაშინ დიდი საქმე იყო უგონო გლეხკაცისათვის.

ამავე ზუბალაშვილებმა, იმავე დროს, საქართველოს ზოგ სოფლებში გახსნეს არყის ქარხანა, და გლეხებს აუწყეს ასეთი დარიგება: ჩვენ გავხსენით არყის სახდელი ქარხნები. დღეის შემდეგ თქვენ ვისაც ჭაჭა გექნებათ, ჩვენ ქარხანაში მოიტანეთ და ჩვენ ვიყიდით. მართლაც გლეხებმა დაიწყეს ამათ ქარხანაში ჭაჭის მიტანა და მისყიდვა, რაშიაც იგინი იღებდნენ კარგ ფასს, მინამდის—კი ეს გლეხკაცები ჭაჭას სანაგვეში ჰყრიდნენ, ესეც დიდი საქმე იყო იმ დროს.

ამავე პირებმა იმოცადინეს და ქ. თბილისში, ვერაზედ გააკეთეს ერთი დიდი შენობა და შიგ მოაწყეს შაქრის ქარხანა. ამ ქარხანამ გასტანა 1835 წ. ქარხანაში მუშაობდნენ სამასამდის ხელოსნები და მუშები. ეს შაქარი იყო ყვითელი ფერისა, მეტად ტკბილი და მასთან დუნე თვისების. ამ ქარხნის შაქარი გირვანჯა 15 კაპ. იყო, ქართულ შაქარს რუსულ შაქარმა აჯობა სიმაგრით, და ამიტომ დაიხურა ეს ქარხანა.

ამავე პირებმა იმავე დროსა იჯარით აიღეს ბაზალეთის ტბა, იქ წურბელას იჭერდნენ და მთავრობას აძლევდნენ, როგორც გამოსადეგ საჭიროებას მკურნალობისათვის.

იმავე დროს, იაკობ ზუბალაშვილმა დაამთავრა ის დიდი შენობა, რომელიც დღეს თბილისის, იარმუკის თავზე არსებობს, სადაც დუქნებია მოთავსებული, ადრე კი აქ ქართული სემინარია იყო. ეს დიდი შენობა აი რა გვარად დასთმო იაკობ ზუბალაშვილმა. 1837 წ. თბილისში ჩამოვიდა ნიკოლოზ პავლეს-ძე, თბილისის ქალაქმა ამ ზუბალაშვილის შენობაში გაუმართეს იმპერატორს ხადიმი, აქვე მიწვეული იყო, მაშინდელი საქართველოს ეგზარხოსი. ეგზარხოსმა ეს შენობა რომ ნახა, დაათვალიერა, დიდათ მოეწონა და იმპერატორის დახმარებით იაკობ ზუბალაშვილს სთხოვეს ასე: ეს შენობა ჩვენი სასულიერო წოდებისათვის დიდ საჭიროებას შეადგენს, ჩვენი სემინარიისათვის ძლიერ კარგი რამ არის, ამიტომ გთხოვთ, რომ სიკეთე გვიყოთ და მოგვყიდოთ. იაკობ ზუბალაშვილმა მოისმინა ეს დავალება, და ასეთი პასუხი მისცა:

რაკი სემინარიისათვის გნებავთ, მე უარს ვერ გეტყვით, დაგიტომობთ, მოგართმევთ და ამაში მე თქვენ გამოგართმევთ

მარტო აგურის ფასს, რაც კი მე მარტო აგურში მიმიცია. ეს ფული გამოართვა იაკობმა და მთელი შენობა უთავაზა ქართულ სამღვდელეობას სემინარიის მოსაწყობათ. მაშინათვე მოაწყვეს სემინარია. ასე და ამ გვარად ქართველმა სამღვდელეობამ იშოვნა ეს უზარმაზარი შენობა თავიანთ შვილთა სემინარიის მოსაწყობათ და გასახსნელათ

ამ კეთილ და სამაგალითო იაკობის შვილი გახლავთ კონსტანტინე ზუბალაშვილი, კონსტანტინეს სიცოცხლის დროში, იწყება ზუბალაშვილების სამაგალითო სამსახური თბილისის პროლეტარიატის წინაშე, რასაც აქ მოვსთვლიდ შემოკლებით მაინც, რომ ამ უკვდავ კაცთა სამაგალითო საქმეები დღევანდელმა პროლეტარიატმა იცოდეს და მასთან ჩვენმა კომუნალურ მთავრობამაც პატივი აგოს ასეთ ამავს სხვების მისაბაძათ მაინც.

კონსტანტინე იაკობის-ძე ზუბალაშვილი დაიბადა 1829 წ. ეს კაცი წინეთ სამხედრო სამსახურში მსახურობდა; მერე მრეწველობა დაიწყო და სხვათა შორის, ბაქოში იყიდა ადგილები, სადაც მას იმედი ჰქონდა, რომ იქ ნავთის წყაროები გამოვიდოდა. ეს კონსტანტინე ზუბალაშვილი იყო თავის დროის კვალად დიდათ ქველმომქმედი, დიდი დამხმარე ლარიბ-ლატაკი ხალხის, ისე დიდი დღესასწაული დღეები არ იქნებოდა, რომ კონსტანტინეს თბილისის ლარიბებისათვის, განურჩევლად სარწმუნოების და ეროვნებისა, მათთვის დახმარება არ დაერიგებინა.

ეს კაცი ამისთანა საქმეებით დიდათ ბაძავდა თავის წინაპრებს. ასეთივე სამაგალითო ადამიანი იყო კონსტანტინეს მეუღლეც, ელისაბედი მიხეილის ასული, ზუბალაშვილისა. კონსტანტინე და ელისაბედ ზუბალაშვილის-ძენი გახლავთ სტეფანე ზუბალაშვილი, ლევანი, პეტრე და იაკობი, რომელთა მოქმედებითაც იწყება ჩვენი ლარიბ-ლატაკთა წინაშე სამაგალითო საქმენი დი უხვი შეწირულებანი. ვიტყვი, რომ კონსტანტინეს შვილებმა თავიანთ შეძლებისადაგვარად შეუძლო ხალხის ცხოვრების პირობებზე უფრო ფხიზელი შეხედულება გამოიჩინეს, მათ გადააქარბეს თავიანთ წინაპრებს. ეს რომ მართალია ამას გამოაჩენს შემდეგი ცნობებიც:

კონსტაქტინე ზუბალაშვილი გარდაიცვალა 1900 წ. ამის სიკვდილის აღსანიშნავად, მისმა შეილებმა: სტეფანემ, თავის ძმებით ქ. თბილისის ლარიბ ხალხს დიდი ფული შესწირეს, ამ ფულით მათ ისურვეს რამე ძველის გაკეთება, ამაზედ თბილისის გამგეობა შეეკითხა სტეფანეს: თუ ამ თქვენი შეწირული ფულით რა უნდა გააკეთოთ? სტეფანემ ასეთი პასუხი მისცა:

მე გავაკეთებ ისეთ სახლს, რომელიც იქნება საკუთრება მუშათა და პროლეტარიატის, განურჩევლად ეროვნებისა და სარწმუნოებისა. იგი არც ქართველის იქნება, არც სომხის, არც რუსის, იგი იქნება მუშების და პროლეტარიატის, ამიტომაც იგი იქნება ყველას საკუთრება. მართლაც ამის შემდეგ სტეფანემ დაიწყო სახალხო სახლის კეთება 1901 წ., რომელიც დღესაც თავმოსაწონად სდგას თბილისში და სადაც დღეს წარმოდგენებიც იმართება ყველა ენებზე, და ამ სახლსა პატრონობს და განაგებს თბილისის მუშები და პროლეტარები, განურჩევლად სწრწმუნოებისა და ეროვნებისა. ამავე უკვდავ ძველის გვერდით, არის მეორე შენობაც, სადაც მოთავსებულია დიდი სამკითხველო. აქ მუშები და სხვანიც კითხულობენ ყველა ენებზე წიგნებსა და გაზეთებს. ამავე სახალხო სახლის უკან შეძენილი იქნა ლევან ზუბალაშვილისაგან თავის ძმებით კარგი სახლი პერცოვისა, რომელიც წინათვე აკუთვნეს ქალაქის სახალხო სახლის გასაფართოვებლად.

სტეფანე, როგორც კარგად დამკვირვებელი ლარიბ-ლატაკთა ცხოვრების, ამან მოიკითხა და ჩქარა შეიგნო ისიც, თუ მუშებსა პროლეტარებში რა უფრო საჭირო არის, რომ ჩვენის ხარჯით გავაკეთოთო, მალე შეიტყო ის ცნობა, რომ მუშებში და ლარიბებში ძლიერ მრავლად იხოცებიან პატარა ბავშვები, რადგანაც მათ ძლიერ უჭირდებათ საბავშვო ბჭიმების შოვნა და წამლობა.

ამიტომაც ამათ თავი იდევს და თბილისში დაარსებული იქნა საეჭიმო, სადაც მუშათა და პროლეტართა ბავშვები დიდად სარგებლობენ, უნდა ითქვას, რომ ესეც პირველი მაგალითი იყო იმ დროის ჩვენი ქვეყნის ლარიბ-ლატაკთა წინა-

შე. აქ ჩვენ ვნუსხავთ დიდრონ საქმეებს და წვრილმანებს არავთვლით. ამის მაგალითი კიდევ აი რაა:

იმ დროს, ვერაზე კეთდებოდა ქართული გიმნიზიის შენობა, რომელ შენობაშიაც დღეს მოთავსებულია სახელმწ. უნივერსიტეტი. ერთხელ აღდგომის მესამე დღეს, სტეფანე ეწვია ამ შენობას, იქ მისვლისას კარზე დახვდი ნიკოლოზ ცხვედაძე და დიმიტრი დუმბაძე, შენობის მაშენებლები. სტეფანემ დაიარა, ნახა შენობა, დაათვალიერა, დიდათ მოეწონა, აღტაცებული დარჩა, იმ დღეს, იქ მუშებიც მუშაობდნენ, შენობის დათვალიერების შემდეგ, მუშებთან მივიდა, სალამი მისცა, ცნობები ჰკითხა და მის შემდეგ მუშებს უძღვნა კარგა ბევრი ფული ასეთი სატყვიით:

„ეს ფული მოძირთმევია თქვენთვის, ამით თქვენ დღეს სადილი მიირთვით, ღვინო დალიეთ და ამ შენობას უსურვეთ მალე დამთავრება, ღმერთმა ჯანი მოგცეთ და კარგათ გამყოფოთ, რომ ეს შენობა კარგათ, მკვიდრათ დამთავრდეს.“

თქვენ უნდა იცოდეთ, რომ ეს შენობა თქვენი საკუთრება არის და იგი თქვენთვისა და თქვენი ნათესავის შვილებისათვის კეთდება, ამიტომ მე იმედი მაქვს, რომ ამ შენობის კეთების დროს, თქვენ გამოიჩინთ დიდ მხნეობასა, რომ ეს თქვენი შვილების სასწავლებლის შენობა მკვიდრად და კარგად გაკეთდეს“.

ასე დაამთავრა სტეფანემ თავისი სიტყვა, მუშები აღტაცებულნი დარჩნენ და იქვე მათ დიდი მაოლობა გადაუხადეს სტეფანე ზუბალაშვილს, მუშებზე მეტად დიდი ხსოვნა დასტოვა სტეფანემ.

ასევე შესწირეს დიდი ფული სტეფანემ და იაკობმა აწინდელი კონსერვატორიის ასაგებათ, რომელიც იმყოფება ამ ჟამად გრიბოედოვის ქუჩაზედ.

ერთ დროს თბილისში გამოდიოდა მუშების ერთად ერთი გაზეთი „კვალი“. ეს გაზეთი დიდ გაჭირვებაში ჩავარდა, გამოცემისთვის სტეფანე ზუბალაშვილს დახმარება სთხოვეს. სტეფანემ მოისმინა დავალება და მაშინათვე დაჰპირდა თვითურად დახმარების მიცემას. ესევე სტეფანე ზუბალაშვილი დახმარებას

აძლევდა ჟურნალ „მოგზაური“-ს რედაქციას, იგრეთვე ეხმარებოდა გაზეთ „ივერია“-ს, რადგანაც ერთ დროს ეს გაზეთიც იყო გაჭირვებაში ჩავარდნილი.

სტეფანე ზუბალაშვილი დახმარებას აძლევდა ივანე როსტომაშვილს და ესეც ბეჭდავდა სახალხო სამეცნიერო წიგნებს, რომელ წიგნებსაც ზედ ეწერა, რომ გამოცემული სტეფანე ზუბალაშვილის საფასით, ასეთი წიგნები გამოიცენ ორმოცხედ მეტი. ასე და ამ გვარად სტეფანეს გულკეთილი დახმარება თბილისის ლარიბ-დატაკ ხალხს არ მოჰკლებია, ვიდრე იგი ცოცხალი იყო. იგი გარდაიცვალა 1903 წ. და მის შემდეგ, მისსავებ აღმოჩნდა მისი უმცროსი ძმა, იაკობ კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი.

იაკობ ზუბალაშვილის ფულით იბეჭდებოდა გაზეთი „ვოზროჟდენია“, 1905 წ., რომელიც ემსახურებოდა რევოლიუციის ინტერესებს. ამისივე ფულით გამოსვლა დაიწყო განახლებულმა „ივერია“-მაც, თვითური საბავშვო ჟურნალი „ნაკადული“-ც, რომელიც ეხლა გადაეცა თავის დიდის ქონებით განათლების კომისარიატს.

იაკობის წადილი იყო წიგნის გამომცემელ ამხანაგობის „ცისკრის“ დაარსება და მის საშუალებით კარგი წიგნების გამოცემა. ამავე იაკობის აზრი იყო, რომ ქართულ ენაზედ უნდა შემუშავებულიყო და მოწყობილიყო სამეცნიერო, ანუ ენციკლოპედიური ლექსიკონები და სხვაც ასეთნი.

ასეთი საკულტურო საქმეებს გარდა, არც სხვა ფრიე იყო მდუმარე, და იგი ჩვენი გლეხკაცობის ცხოვრებასაც მაღალი სიბრალულით უმზერდა, ამიტომაც იყო, რომ ახალგაზდა იაკობ ზუბალაშვილმა თავის ძმებით სოფელ ვარიაანის, 40 კომლი სრულიად და სამუდამოთ გაანთავისუფლა უფულოდ ბატონ-ყმობიდან, ასეთივე დახმარება გორის მაზრაში გადმოსახლებულ გლეხებსაც მიეცათ. გლეხებმა ამის ფულით იყიდეს ოთხ-ფეხი საქონელი.

ზუბალაშვილებს ადრიდგანვე ჰყვანდათ მრავლათ მიღებული სხვა და სხვა სჯულისა და ეროვნების სტიპენდიატები, რომელთაც ისინი ზრდიდნენ, როგორც დაბალსასწავლებლებში, ისევე უმაღლესში. ზრდიდნენ რუსეთს გარდა ევროპა-

შიაც. ასეთ სტიპენდიატებისას ერთს ნაწილს წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებაც ზრდიდა ზუბალაშვილების ფულით.

დასასრულ უნდა მოვიყვანოთ ცნობა სტეფანეს ბიძის ნიკოლოზ გიორგის ძის შესახებ, რომელიც დაიბადა 1820 წ. და გარდაიცვალა 1898 წ. ამ კაცმა თბილისის გამგეობას დაუტოვა იმოდენა შეძლება და ამისი ანდერძიც, რის ძალითაც გამგეობამ მთაწმინდაში გააკეთეს კარგი შენობა და შიგ მოათავსეს ლარიბ-ლატაკთა სახლი, ისიც ისე, რომ იქ არიან ქართველი, სომეხი, რუსი და ფრანგი. ამათ საზრდოს ფულიც არის უკვდავთ ზუბალაშვილის თანხიდან დატოვებული.

ასე და ამ გვარად, დღეს ქ. თბილისი გამშვენებულია ზუბალაშვილების აგებულ ძეგლებით, საითაც კი გაიხედავთ, მარჯვნივ თუ მარცხნივ, ზეით თუ ქვევით,—ამათ ნაშენ ძეგლებს დაინახავთ, რასაც დღეს იგინი შეადგენენ მუშების, ხელოვნების და პროლეტარიატის საკუთრებას.

და განა შეიძლება, რომ ამ დამსახურებულ გვარის წევრთა ისტორიული ამაგი, რომელიც გადაშლილია სამასი წლის განმავლობაში ჩვენს თვალწინ, რომ კაცმა და ნამეტნავ მუშებმა, ხელოვნებმა, გლეხებმა და პროლეტარებმა ყველა ეს სიკეთე დაივიწყონ, რასაკვირველია, რომ არა და არა, ამიტომაც აღწუნსხეთ ეს სამახსოვრო უკვდავი ცნობები და იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ ამ ისტორიულ გვარის ღირსებას არც მუშები და პროლეტარები დაივიწყებენ და მას ჩვენი სოციალურ კომუნალური მთავრობაც არ დასტოვებს უყურადღებოდ. ესენიც მიაქცევენ ჯეროვან სამართლიან ყურადღებას, რის ღირსნიც არიან აწინდელ ზუბალაშვილების გვარის წევრნიც.

დღეს, ამ დამსახურებულ გვარის წარმომდგენნი არიან თბილისში იულია კონსტანტინეს ასული თუმანიშვილისა, კარგად ცნობილი პავლე თუმანიშვილის დედა, და ანნა კონსტანტინეს ასული ბეზირგანიშვილისა*).

ზ. ზ.

*) ამ წერილის მასალებათ მე ვხმარობდი შემდეგ წიგნებს: 1. ახალციხის ძველი საეკლესიო არქივის წიგნები, 2. გორის ეკლესიის ძველ წიგნები, 3. კავკასიის აქტების 1, 2 და 5 ტომებს, 4. ზუბალაშვილების გვარის ისტორიას, გამ. 1900 წ. და 5 სხვა ისტორიულ მასალები.

947.922
ჭ 551

657/5

2-

8/5

ფასი მოთხარ განა

ფასი 10 კან. ჩეკვ.

Y B G